

## КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ДІТЕЙ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

### CRIMINAL PROTECTION OF SEXUAL FREEDOM AND SEXUAL INFLUENCE OF CHILDREN: COMPARATIVE ANALYSIS OF UKRAINIAN AND FOREIGN LEGISLATION

Колінько О.О., к.ю.н.,  
доцент кафедри права

*Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

Нічкі В.М., студентка II курсу магістратури юридичного факультету

*Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

У статті досліджено питання кримінально-правової охорони статевої недоторканості дітей в Україні. Здійснено порівняльний аналіз норм, які передбачають кримінальну відповідальність за злочини, що посягають на статево недоторканість дітей, в українському та зарубіжному законодавстві.

Життя і здоров'я людини відповідно до чинного законодавства визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Якщо розглядати рівень і стан статевого розвитку людини як елемент категорії здоров'я, то у разі вчинення злочинів направлених на порушення статевої свободи й недоторканості особи негативний вплив буде наставати і для її здоров'я. Враховуючи, що діти є найбільш не захищеною категорією населення, ми приділяємо особливу увагу саме нормам, які передбачають відповідальність за спричинення негативного впливу на статевої розвиток неповнолітніх і малолітніх.

В основу дослідження покладені ідеї про необхідність виключення з обігу й подальшого кримінально-правового закріплення поняття «статева зрілість». Крім цього, враховуючи необхідність імплементації Україною норм міжнародно-правових конвенцій, було ґрунтовно досліджено ті зміни, які відбулися у національному кримінальному законодавстві, а саме статті, що передбачають кримінальну відповідальність за вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155), розбещення неповнолітніх (ст. 156) і домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1). Положення цих норм були проаналізовані та зіставлені з аналогічними нормами КК Норвегії, КК Швеції та КК Данії.

У статті акцентується на необхідності, у зв'язку з диджиталізацією повсякденного життя, захисту дітей від вчинення насильницьких дій сексуального характеру повнолітніми у віртуальному просторі. Саме для розширення меж охорони прав дітей від сексуальної експлуатації законодавство України та зарубіжних країн зазнає постійних змін. Тому, досліджуючи питання щодо неправомірного впливу на розвиток дитини, необхідно враховувати вплив певних дій повнолітніх осіб на її моральний розвиток, адже порушення або негативний вплив на цей процес можуть мати негативні незворотні наслідки для здоров'я дитини загалом.

**Ключові слова:** статева недоторканість, статева свобода, статева зрілість, неповнолітній, малолітній, дитина, дії сексуального характеру, розбещення неповнолітніх, сексуальна експлуатація, статевої розвиток.

The article examines the issue of criminal law protection of sexual integrity of children in Ukraine. A comparative analysis of the norms that provide for criminal liability for crimes that encroach on the sexual integrity of children in Ukrainian and foreign law.

According to the current legislation, human life and health are recognized in Ukraine as the highest social value. If we consider the level and state of sexual development of a person as an element of the category of health, then when committing crimes aimed at violating sexual freedom and inviolability of a person, a negative impact will occur on his health. Children are the most vulnerable category of the population. In this article we pay special attention to the rules that provide for responsibility for causing a negative impact on the sexual development of minors.

This study is based on the idea of the need to exclude from circulation and further criminal-legal consolidation of the concept of "sexual maturity". In addition, given the need for Ukraine to implement the rules of a number of international legal conventions, the changes that have taken place in national criminal law have been thoroughly investigated. Namely, articles providing for criminal liability for committing acts of a sexual nature with a person under the age of sixteen (Article 155), abuse of minors (Article 156) and harassment of a child for sexual purposes (Article 156-1). The provisions of these norms were analyzed and compared with similar norms of the Criminal Code of Norway, the Criminal Code of Sweden and the Criminal Code of Denmark.

The article focuses on the need to protect children from sexual violence by adults in cyberspace in connection with the digitalization of everyday life. It is to expand the boundaries of protection of children's rights from sexual exploitation, the legislation of Ukraine and foreign countries is undergoing constant changes. Therefore, when studying the issues of undue influence on the development of the child, it is necessary to take into account the impact of certain actions of adults on its moral development. After all, the violation, or negative impact on this process, can have negative irreversible consequences for the health of the child as a whole.

**Key words:** sexual integrity, sexual freedom, sexual maturity, infant, juvenile, child, acts of a sexual nature, abuse of minors, sexual exploitation, sexual development.

Протягом останнього десятиліття в Україні відбулося суттєве реформування національного законодавства щодо кримінально-правового захисту дітей у частині встановлення кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень щодо статевої свободи та статевої недоторканості цієї категорії осіб.

У зв'язку з ратифікацією низки міжнародних конвенцій (Стамбульської Конвенції та Лансаротської Конвенції) на Україну було покладено зобов'язання імплементувати певні норми щодо захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства у національне законодавство. Відповідно до цього Розділ IV Особливої частини Кримінального

кодексу України (далі – КК України) зазнав суттєвих змін. Так, з'явилися такі нові категорії, такі як «сексуальне насильство», «дії сексуального характеру» та «домагання дитини для сексуальних цілей». На противагу цьому законодавець відмовився від поняття «статевої зрілості». Крім цього, враховуючи гендерні аспекти й потреби сучасності, докорінним чином була змінена кримінально-правова сутність поняття згвалтування за КК України.

Кримінальне законодавство інших держав-учасниць зазначених вище конвенцій зазнає так само разючих якісних змін. На нашу думку, важливим може бути аналіз і подальше запозичення досвіду зарубіжних країн щодо віднесення пев-

них дій до суспільно-небезпечних і встановлення відповідної міри покарання. Результати такого дослідження можуть мати позитивне значення для подальшого процесу оптимізації вітчизняного законодавства до потреб сьогодення, тому нами вирішено провести порівняльний аналіз норм кримінального законодавства України та країн Європейського Союзу (далі – ЄС) – Данії, Швеції та Норвегії.

Вивченням теми кримінально-правового захисту статевої свободи та статевої недоторканності особи, зокрема неповнолітніх, займаються О.М. Джужа, Л.В. Дорош, М.І. Бажанов та ін. Є необхідність зіставлення напрацьованих сучасних українських науковців кримінально-правової сфери та досвіду зарубіжних держав щодо кримінальної охорони статевої недоторканності та свободи дітей.

Під статевою свободою слід розуміти право особи самостійно обирати собі партнера для сексуального спілкування, форму такого спілкування і не допускати у цій сфері будь-якого примусу. У кримінально-правовому контексті дорослою визнається особа, котра досягла шістнадцятирічного віку, є психічно здоровою та може сама визначати, з ким і в який спосіб вона задовольнятиме свої сексуальні потреби. Якщо статевая свобода пов'язується зі спроможністю особи розпоряджатися собою у сфері сексуального спілкування, то статевая недоторканність означає охоронюваний законом стан, за якого забороняється вступати у сексуальні контакти з особою, що з певних причин (у нашому випадку – через недосягнення відповідного віку) не є носієм статевої свободи. Статевая недоторканність, будучи поняттям абсолютним, означає, що певні інтереси недоторканної особи за жодних умов не можуть бути порушені іншим суб'єктом, а вчинені щодо неї сексуальні дії визнаються кримінально караними [1, с. 10].

У концепції, прихильником якої є О.М. Джужа, під статевою недоторканністю розуміються суспільні відносини у сфері сексуального життя, що визначають абсолютну заборону вступу у статеві зносини з іншими особами. Недоторканними у статевому розумінні є як повнолітні, які через певні фізичні та психічні вади нездатні реалізувати свою статеву свободу, так і неповнолітні до 16-річного віку або до досягнення статевої зрілості [2, с. 73].

По-іншому розуміє статевою недоторканність Л.В. Дорош. На її думку, це неприпустимість сексуального спілкування з дітьми, котрі не досягли статевої зрілості [3].

Більш повною та чіткою видається позиція В.В. Сташиса та М.І. Бажанова, які пов'язують статеву недоторканність із абсолютною заборонаю будь-якого втручання у статеву сферу особи, котра не набула статевої свободи [4].

На нашу думку, ідеї В.В. Сташиса та М.І. Бажанова є більш адаптованими до потреб сучасності, адже, якщо стверджувати, що людина набуває повної статевої свободи після досягнення нею шістнадцятирічного віку, а доти рівень її статевого розвитку не досяг повного обсягу, то будь-які дії, пов'язані із втручанням у розвиток її статевої сфери та сексуального життя, можуть мати негативний вплив на нормальне завершення процесу формування її статевої свободи.

Отже, можна припустити, що законодавець у вирішенні питання про відмову від використання у чинному кримінальному законодавстві поняття «статевая зрілість» зумовлював це ідеєю, що після шістнадцяти років розвиток статевої сфери та сексуального життя можна вважати таким, що становить сталий стан, за якого особа може набувати повну статеву свободу, усвідомлювати наслідки своїх дій і дій сексуального характеру іншої особи щодо себе, проявляти вільне волевиявлення в аспекті розпорядження своїм сексуальним життям і спілкуванням.

Тобто виключення категорії «статевая зрілість» (як фізіологічний стан організму людини, досягнення якого дозволяє належним чином і без шкідливих наслідків для здоров'я виконувати репродуктивну функцію) з використання у кримінально-правовому контексті є дореч-

ним і таким, що відповідає потребам сучасності. Чітке закріплення у відповідних нормах Розділу IV Особливої частини КК шістнадцяти років як віку, з якого особа вважається дорослою в питаннях, пов'язаних із захистом її статевої недоторканності, позбавляє плутанини у понятійному апараті та зменшує можливість виникнення колізійних суперечностей у вирішенні питань щодо кримінальної відповідальності за ст. 155 та ст. 156 КК України.

На протигагу цьому за кримінальним законодавством Данії забороняються статеві зносини з особою, котра не досягла п'ятнадцяти років, а вступ у статеві зносини з особою, яка не досягла дванадцяти років, вважається кваліфікуючою ознакою [5, с. 222].

КК Норвегії має ст. 195, що передбачає кримінальну відповідальність за статевий контакт із дитиною віком до 14 років, та ст. 196, яка передбачає кримінальну відповідальність за статевий контакт із дитиною віком до 16 років. Пом'якшуючою обставиною може виступати те, що винувата особа й потерпілий, котрі мали сексуальний контакт, були приблизно одного віку й рівня розвитку [6, с. 172].

Якщо розглядати питання віку, з якого особа буде ставати суб'єктами злочинів, передбачених ст. 155, 156 і 156-1 КК України, ми маємо обов'язкову умову – особа-агресор (суб'єкт злочину) має бути повнолітньою особою. На протигагу цьому ст. 152 та 153 КК України передбачають, що кримінальна відповідальність за вчинення звалтування та сексуального насильства буде наставати для особи з 14 років [7].

Кримінальне законодавство Швеції регулює питання віку потерпілого від сексуального чіплення (ст. 7) і розбещення неповнолітнього (ст. 10), розділяючи таких осіб на: дитину, яка не досягла п'ятнадцятирічного віку (малолітня особа), й особу, котра досягла п'ятнадцятирічного віку, але котрій не виповнилося вісімнадцять років (неповнолітня особа). Ст. 11 передбачає кримінальну відповідальність за діяння, передбачені у Главі 24, що скоєні щодо осіб, вік яких молодший, ніж вказано (п'ятнадцять років), у випадку, коли особа не усвідомлювала, але мала б усвідомлювати вік таких осіб [8, с. 17]. Тобто у цьому випадку ми маємо пряме відсилання до суб'єктивної сторони таких складів злочинів, для позбавлення можливості уникнення кримінальної відповідальності у разі наявності вини у формі необережності.

Тобто з вище вказаного можна побачити, що кожна країна на власний розсуд закріплює на законодавчому рівні, з якого віку особа набуває статусу дорослої у кримінально-правовому значенні та які наслідки будуть наставати у разі порушення права дитини на статеву недоторканність. За вітчизняним кримінальним законодавством витримується положення щодо поділу дітей, стосовно яких вчиняються злочинні діяння, на малолітніх (до 14 років) і неповнолітніх (до 18 років). Неповнолітні, котрі досягли шістнадцятирічного віку, вважаються дорослими у кримінально-правовому значенні та не можуть визнаватися потерпілими від злочинів, передбачених ст. 155 та ст. 156 КК України [7]. Відповідний поділ потерпілих осіб за подібні злочини міститься у КК Норвегії [6, с. 172]. На протигагу цьому кримінальне законодавство Швеції визнає малолітніми, які можуть ставати потерпілими за розглянуті вище злочини, осіб віком до п'ятнадцяти років, а неповнолітніми – осіб від п'ятнадцяти до вісімнадцяти років [8, с. 17]. У Данії законодавець знизив вік потерпілих від цих злочинів і визначає малолітніми осіб до дванадцяти років, а неповнолітніми – до п'ятнадцяти [5, с. 222].

Крім того, необхідно звернути увагу на те, що жоден із досліджених нами кримінальних кодексів зарубіжних країн не мав формально закріпленого визначення поняття «статевая недоторканність». Норми, які передбачають кримінальну відповідальність за протиправні дії, що порушують права, пов'язані зі сферою статевого та сексуального життя людини у КК Норвегії, віднесені до Глави 19 «Зло-

чини сексуального характеру» [6, с. 172], у КК Швеції – до Глави 6 «Про статеві злочини» [8, с. 17] та в КК Данії – до Глави 24 «Статеві злочини» [5, с. 222]. Отже, ми можемо побачити, що кримінальне законодавство досліджених нами зарубіжних країн, на відміну від нашого, не пов'язує злочини, які порушують сферу статевого та сексуального життя людини, з такими поняттями, як статевая свобода та статевая недоторканість.

Якщо зупинитися більш детально на розкритті аспектів статевої недоторканності дітей у контексті національного кримінального законодавства, то ми маємо три статті Особливої частини КК України, які передбачають кримінальну відповідальність за порушення цих прав, а саме ст. 155 – «Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку», ст. 156 «Розбещення неповнолітніх» і ст. 156-1 «Домагання дитини для сексуальних цілей». Крім цього, положення ст. 152 «Згвалтування» та ст. 153 «Сексуальне насильство» кваліфікуючою ознакою передбачають вчинення таких діянь щодо неповнолітніх (ч. 3 ст. 152 та ч. 3 ст. 153) та малолітніх (ч. 4 ст. 152 та ч. 4 ст. 153) осіб [7].

Варто зазначити, що ст. 156-1, 301-1 та ст. 301-2 – це новели останнього року. КК України був доповнений у лютому 2021 р. у зв'язку із необхідністю імплементації положень Лансаротської Конвенції. В умовах діджиталізації повсякденного життя та спілкування в онлайн-режимі збільшилася кількість випадків вчинення насильницьких дій сексуального характеру повнолітніми щодо дітей у віртуальному просторі.

Так, ст. 156-1 КК України передбачає кримінальну відповідальність за пропозицію зустрічі, зроблену повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі, якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася. У ч. 2 ст. 156-1 вважається злочином, якщо така пропозиція зустрічі зроблена неповнолітній особі з метою втягнення її у виготовлення дитячої порнографії [7].

Аналогічним шляхом рухається і Данія, підкріплюючи своє ставлення до цієї проблеми на державному рівні шляхом адаптації кримінального законодавства до потреб сучасності. У 2017 р. уряд почав діяльність щодо комплексного плану дій по боротьбі з проявами сексуального насильства в Інтернеті. Основна діяльність була направлена на вироблення шляхів запобігання подібним проявам і припинення незаконного обміну фотографіями та відеоматеріалами інтимного характеру через мережу Інтернет. У 2020 р. було розпочата компанія щодо підвищення обізнаності щодо сексуального домагання в Інтернеті, у тому числі щодо покарання за недобровільний обмін сексуальними зображеннями [9].

Враховуючи, що Глави 1 ст. 1 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства встановлює однією із цілей, що ставиться перед державами-учасницями, запобігати сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротися із цими явищами, доречно згадати інші норми КК України, які прямо не належать до тих, що захищають статеву недоторканість дітей, але направлені на охорону

їхніх прав і свобод на нормальний розвиток статевої сфери [10]. До них належать: ч. 2, 3 ст. 149 – «Торгівля людьми» (у частині сексуальної експлуатації дітей), ст. 301-1 – «Одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження», ст. 301-2 – «Проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи» та ч. 3, 4 ст. 303 – «Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією» [7].

Подібні норми містяться й у кримінальних кодексах зарубіжних держав. Так, ст. 235 КК Данії передбачає кримінальну відповідальність у разі, коли особа на комерційній основі продає або іншим чином розповсюджує або з цієї метою виготовляє чи купує фотографії, фільми або інші об'єкти з участю дитини, які мають непристойний характер, а також за те, що особа володіє фотографіями, фільмами або іншими аналогічними об'єктами, на яких діти вступають у статеві зносини або сексуальні відносини, що не охоплюються категорією «статеві зносини», або у сексуальні відносини із тваринами, або які використовують предмети у грубо-непристойному вигляді [5, с. 222].

Ст. 203 КК Норвегії передбачає кримінальну відповідальність особи, котра за плату має сексуальний контакт або акт із особою, яка не досягла 18 років; за ст. 204 такі дії, як: передача порнографії особам, котрі не досягли 18 років; виготовлення, ввезення, володіння, передача іншій особі або передача за плату можливості іншій особі ознайомлюватися з дитячою порнографією; залучення особи, якій не виповнилося 18 років, до процесу зйомок для комерційної демонстрації рухомих і статичних зображень сексуального змісту або готових подібних демонстрацій із зображенням осіб у віці до 18 років, вважаються злочинними. Під порнографією, у цьому разі будуть розумітися сексуальні зображення (ті, у яких використовуються діти, труп, тварини, насильство примусу), що мають зухвалий характер або іншим чином принижують цінність людини. Під характеристику дитячої порнографії підпадають рухомі та статичні сексуальні зображення з використанням дітей, тих, хто вважається дітьми, або тих, кого представляються, як діти [6, с. 172].

Таким чином, можна побачити, що, крім кримінально-правових норм, які направлені на охорону статевої свободи та статевої недоторканності дитини, важливе значення мають і норми щодо охорони моральності дітей. Враховуючи, що моральність дитини впливає на процес її статевого розвитку, порушення або негативний вплив на нього можуть мати негативні та незворотні наслідки.

Внаслідок проведеного аналізу норм національного та зарубіжного (Данії, Швеції та Норвегії) законодавства, щодо кримінально-правової охорони статевої свободи та статевої недоторканності дітей можна зробити висновок, що досліджені вище країни проходять процес адаптації національного кримінального законодавства до потреб сучасності та міжнародних зобов'язань. Кожна країна використовує наявні можливості для імплементації відповідних норм, максимально швидкими темпами. Проводиться ґрунтовна робота, направлена на внесення змін до норм, які охороняють дитинство від злочинів, шляхом розширення та конкретизації дій, що можуть становити суспільну небезпеку для статевої недоторканності та статевого розвитку дитини.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практичний poradnik / О.О. Дудоров; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Северодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. 92 с.
2. Джуца А.О. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам проти статевої недоторканності дитини : монографія / НАВС. Київ, 2013. 193 с.
3. Дорош Л.В. Актуальні проблеми вдосконалення законодавства про відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 118. С. 149–159.
4. Чмут С.В. Безпосередній об'єкт статевого зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11323/80%20%20Chmut.pdf?sequence=1> (дата звернення: 22.11.2021)

5. Уголовный кодекс Дании / Научное редактирование и предисловие С. С. Беляева, канд. юрид. наук (МГУ им. М.В. Ломоносова) / перевод с датск. и англ. С.С. Беляева, А.Н. Рычевой. Санкт-Петербург : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 230 с.
6. Уголовное законодательство Норвегии / науч. ред. и вступ. статья Ю.В. Голика ; перевод с норвежск. А.В. Жмени. Санкт-Петербург : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. 375 с.
7. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 22.11.2021)
8. Уголовный кодекс Швеции / научн. ред. Н.Ф. Кузнецова, С.С. Беляев ; перевод С.С. Беляева. Санкт-Петербург : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 320 с.
9. Национальный доклад Совета по правам человека. Дания. URL: [https://www.uprinfo.org/sites/default/files/document/denmark/session\\_38\\_\\_may\\_2021/a\\_hrc\\_wg.6\\_38\\_dnk\\_1\\_r.pdf](https://www.uprinfo.org/sites/default/files/document/denmark/session_38__may_2021/a_hrc_wg.6_38_dnk_1_r.pdf) (дата звернення: 22.11.2021)
10. Пособие для парламентариев. Конвенция Совета Европы о защите детей от сексуальной эксплуатации и сексуального насилия (Лансаротская конвенция). URL: <http://www.assembly.coe.int/LifeRay/SOC/Pdf/DocsAndDecs/LanzaroteHandbookRU.pdf> (дата звернення: 22.11.2021)